

УДК 821.112.2–193.3.09"16":811.112.2"255

СОНЕТИ АНДРЕАСА ГРИФІУСА В ПЕРЕКЛАДІ ГРИГОРІЯ КОЧУРА

Алла Паславська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

Окреслено характерні риси німецького літературного бароко. Проаналізовано творчість одного з його найяскравіших представників – Андреаса Грифіуса. На прикладі двох сонетів проілюстровано перекладацьку майстерність Григорія Кочура та здійснено порівняльний аналіз текстів оригіналу й перекладу.

Ключові слова: Григорій Кочур, Андреас Грифіус, перекладознавство, бароко, барокова лірика, сонет, ванітас.

У перекладацькій спадщині Григорія Кочура німецька література представлена небагатма, але надзвичайно показовими творами. Загалом, Г. Кочур переклав одну оду Пауля Флемінга, два вірші Андреаса Грифіуса, один – Дані'ля Каспера фон Лоенштайна, шість поезій Йоганна-Вольфганга Гете, вісім – Гайнріха Гайне та невеликий уривок із роману Штефана Цвайга "Вчорашній світ". Сьогодні можна лише здогадуватись, що керувало рукою Майстра, коли він обирав для перекладу твори того чи того автора. Можливо, це були обставини "позаособового характеру" [1, с. 6], зокрема конкретні видавничі замовлення, однак весь життєпис Г. Кочура засвідчує, що в його житті невелика роль випадку. Незважаючи на найскладніші, інколи трагічні життєві перипетії, він "ненавидів білих плям та перекручень в історії" [3, с. 40], був передусім незалежною людиною, сміливою своїм вибором, яка робить виклик якщо не іншим, то принаймні собі самому, своїм творчим можливостям.

Особливо цікавими у цьому плані видаються Кочурові переклади німецької лірики епохи Бароко. Зокрема, переклад німецького барокового сонета – це, без сумніву, виклик для українського перекладача. Особливі труднощі тут пов'язані з трьома проблемами – складністю барокової поезії загалом, канонічною будовою сонета й типологічними відмінностями між німецькою та українською мовами, особливо у фонетико-морфологічній будові слова.

Як "всеосяжний гуманітарій, перекладач, критик, поет, історик й теоретик українського художнього перекладу, культуролог" [2], Г. Кочур був чудовим знавцем історії літератури та мистецтва, тож переклад сонета не міг бути для нього надскладним завданням, однак німецький, та ще й бароковий вірш, в якому на синтаксичну "важкість" щедро нашаровується розмаїтість стилістичних фігур, а силабічна структура слова виявляє певну відмінність від української, навіть від такого Майстра, як Г. Кочур? потребував повної віддачі митця.

Тож на прикладі двох сонетів А. Грифіуса та їх перекладів спробуємо проілюструвати перекладацьку майстерність Г. Кочура. Літературне бароко в Німеччині формувалося на історичному тлі Тридцятилітньої війни (1618–1648), смерті третини німецького населення і водночас поширення абсолютизму, але не на національному рівні, а у численних роздрібнених князівствах. Тривали процеси післяреформаційного розщеплення віри, розвиток науки супроводжували нові винаходи та відкриття, що також ламало старе світосприйняття і додавало страху та непевності громадянам.

Творчість видатного німецького лірика А. Грифіуса припадає саме на той час. Поет народився в Сілезії, в сім'ї лютеранського священика. Через війну, що з третього до тридцять третього року супроводжувала поетове життя, багато страждав: коли йому було п'ять років, помер батько, у дванадцять років став повним сиротою, із семи дітей лише він досяг дорослого віку, зазнав переслідувань за віру. Тож барокові мотиви – минулості життя і його марноти (*vanitas*), у поєднанні з незвичайністю задуму і виконання, перебільшеним пафосом, зовнішньою театральністю, поєднанням ідеалізації з натуралізмом пристрастей повністю відповідали його душевному стану. За таких драматичних, якщо не катастрофічних обставин життя, А. Грифіус об'їздив Францію, Італію, Голландію, вивчив близько десяти мов, писав вірші, драми, отримав ще за життя визнання.

Поняття “бароко” не має однозначного тлумачення в науковій літературі, тому що за своїм походженням не є природним, історично зумовленим продуктом своєї епохи [7]. У XVII ст., щодо якого головню і вживають назву “бароко”, не йшла мова ані про барокову культуру, ані про епоху Бароко, на відміну від понять “ренесанс”, “гуманізм”, “просвітництво”, якими послуговувались їхні сучасники. Тож “бароко” – пізніше утворений термін, яким позначають окремі явища культури певної історичної доби.

Як барокові (з невеликими відмінностями у часових рамках) трактують національні культури XVII ст. Іспанії, Італії та Нідерландів, тоді як для тогочасних Англії, Франції чи Росії характерне домінування інших мистецьких течій або їх поєднання. Таким чином, “бароко” можна визначити як феномен, що відображає становлення національної культури у процесі конкуренції – з сусідніми державами та глобально з епохою гуманізму. Таку ж характеристику отримали відповідні явища образотворчого мистецтва, музики та архітектури, з певними часовими відмінностями.

Слово *бароко*, за однією з версій, походить від португальського *barroco* “перлина неправильної форми”, за іншою – від латинського *baroco* – на позначення різновиду логічного силогізму особливої складності. Упродовж XVIII ст. у Франції за допомогою “бароко” позначають також відповідний смак – дивний, незвичний. У всіх згаданих випадках термінові властива радше негативна конотація, яка з XIX ст. характеризує стиль бароко як надмірний, перенасичений, примхливий, химерний, пишномовний. Однак, як слушно зауважує низка дослідників, – це, хоч інколи й справедливе, але надто спрощене розуміння епохи. Тут можна згадати Фрідріха Ніцше, який у праці “Про стиль бароко” 1879 р. зазначив, що бароко потрібно трактувати як позачасовий, періодичний феномен зі своїми специфічними характеристиками, головними з яких є безпосередній зв'язок з орнаментальним і риторичним [9].

У німецькому літературознавстві бароко сьогодні трактують як “літературну епоху в часі між 1600 та 1720 рр. Між гуманізмом / реформацією і просвітництвом воно позначає середню фазу макроепохи нової доби” [8, S. 16].

Німецьку барокову літературу з її розмаїтими формами важко об'єднати в єдину систему, однак її характерні риси можна виокремити. Це насамперед прагнення до творення національної культури – у формі поєднання теорії античного вірша, норм ренесансної поетики з альтернативними до романської традиції формами, використанням, поряд з латинською, рідної мови. Інші ознаки німецької барокової літератури – послідовне застосування принципів риторики, майже математична побудова різножанрових творів з відповідною архітектонікою, використанням складних стилістичних фігур і символічного лексикону, зосередження уваги на типовому або окремому, без конкретизації деталей.

Перша збірка сонетів А. Грифіуса вийшла 1637 р., коли він у польському місті Лешно закінчив гімназію, перед вступом 1638 р. до університету Лейдена у Голландії. Під час навчання він не лише здобув добру освіту, прослухав лекції видатних учених, поміж інших Рене Декарта, але й сам займався викладацькою діяльністю. Тоді ж він публікує п'ять збірок лірики, оди, сонети, епіграми. 1639 р., в Лейдені друком виходить поетова збірка “Недільних і святкових сонетів”, яка утворює цикл зі 100 текстів і належить до найкращих зразків німецької релігійної поезії. До неї ввійшов і “Beschluss Sonnet” [5], який наводимо в перекладі Г. Кочура (“Заклучний сонет”) [4].

Beschluss Sonnet

Vmbringt mitt höchster angst, vertäuft in
grimme schmerzen,
Besturzt durch schvverdt und fevvr, durch
libster freunde todt,
Durch blutvervvandter flucht und elendt, da
uns Gott
Sein vvort, mein licht, entzog: als toller
feinde schertzen

Als falscher zungen neidt drang rasend mir
zue herzen,
Schrib ich, vas itz kombt vor, mir zvvang die
scharffe noth,
Die federn in die faust. Doch lästermäuler
spott
Ist als der erste rauch umb hell entbrandte
kertzen.

Ihr neider belt undt nagt, vvas nicht der
vvindt anficht;
VVas nicht der regen netzt bringt selten reiffe
frucht,
Die ros ist immer dar mit dornen rings
umbgeben.

Manch baum, der itz die äst, hoch in die luft
aufreckt,
Lag als ein unnutz kern, zuvor mitt erdt
bedeckt,
So, vvas ihr unterdruckt, vvirdt vven ihr todt
seidt leben.

Заклучний сонет

Скорботу звідав я чорнішу, ніж могила,
Блукання, злигодні, знуцання ворогів,
Зазнав меча й вогню, смерть друзів пережив,—
Терпіти мусив те, що й стерпіти несила.

Тяжка біда мені в кулак перо встромила,—
Все, що було, списав, узявши в горя слів.
Аж ось і заздрощі, мов дим, що закурів
Чадною смугою, як свічка догоріла.

Ну, що ж, гарчіть, гризіть, обмовники бридкі,
Бо де троянда, там відразу ж колючки.
Та не погине ввік, що процвітати має.

Мов зернятка, в землі притоптані колись,
В блакить високими деревами знялись,
Так вами гноблене всіх вас перетриває.

Написанню “Заключного сонета” передували сумні події в житті поета – смерть близьких людей, втеча протестантської родини від переслідувань католиків. Тож А. Грифіус переймається питаннями віри в часи розчарувань, зовнішнього і внутрішнього спустошення. Це засвідчують два перші катрени сонета, які послідовно провадять тему страждання поета, формуючи цілісність картини, її завершеність і переконливість. Попри те, що твір у подальших перевиданнях зазнав модифікацій, йому властиві всі характерні риси і сонета, і барокової лірики.

Структурно сонет складається з 14 рядків шестистопного ямба – двох катренів з перехресним римуванням і двох терцетів зі схемою римування *abba, abba, ccd, eed*, із кільцевим римуванням у чотиривіршах, 2 паракситонними та 2 окситонними римами.

У “Заключному сонеті” Г. Кочур повністю витримує ямбічний ритм вірша, чергування паракситонних та окситонних рим, розподіл катренів з терцетами. Збереження скелета сонета створило належне підґрунтя для адекватної передачі його змісту.

Автор оригіналу відмовляється розуміти дійсність, її жорстокість, він просто приймає її неминучість, ірраціональність і химерність. Для цього А. Грифіус вдається до численних метафор і метонімії, алегорій і гіпербол – бароково пишних і урочистих: *uns Gott Sein vwort, mein licht, entzog; neidt drang rasend mir zue herzen; Ihr neider belt undt nagt; die äst, hoch in die luft aufreckt*. Так само насичений стилістичними фігурами текст перекладу Г. Кочура: *біда мені в кулак перо встромила; узявши в горя слів; гарчіть, грізить, обмовники брудкі; в блакить високими деревами знялись*.

І в оригіналі, і в перекладі автори вдаються до використання антитези – типового барокового прийому: *ros – dornen, троянда – колючки; todt seidt – leben; притонтані – знялись*.

В обох текстах є головна тема барокової поезії – минучість і марнота всього земного, яку символізує *entbrandte kertze – свічка догоріла*. Лише на небі людина знайде щастя: *Manch baum... hoch in die luft aufreckt – В блакить високими деревами знялись; лише там панує справедливість: vvirtdt vven ihr todt seidt leben – Так вами гноблене всіх вас перетриває*. Г. Кочур зберігає в перекладі сонета і форму, і зміст і досягає рівноцінного стилістичного ефекту.

У перекладацькому доробку Г. Кочура є ще один сонет А. Грифіуса – “Der Welt Wollust ist nimmer ohne Schmerzen” (“Утіхи світу з горем нерозлучні”), в якому німецький поет дуже чітко фіксує полярний, антагоністичний світогляд бароко, синтезований із традиційно-релігійного і науково-філософського світоглядних принципів – *emento mori’ vanitas і carpe diem*. Ця гра світла і тіні у сонеті дуже яскраво відчутна: все минає – насолоджуйся миттю. Вже сама форма сонета засвідчує класичну структуру з двох частин: заспів (два катрени і заключна частина з двох терцетів – загалом 14 віршів. Віршований розмір – шестистопний ямб, із кільцевим римуванням (абба) у чотиривіршах, із двома паракситонними та двома окситонними римами: *abba, abba, ccd, eed*. У терцетах – інші рими, збережено правило, за яким, якщо другий катрен закінчується на паракситонну жіночу риму, то перший терцет починається окситонною.

Г. Кочур знову дотримується в перекладі всіх канонів сонета: збережено структуру твору – два чотиривірші і два терцети, віршований розмір – шестистопний ямб, чергування рим, із кільцевим римуванням (абба) у чотиривіршах, із 2 паракситонними та 2 окситонними римами.

І автор оригіналу, і перекладач за допомогою ямбічного чергування спочатку ненаголошеного, а потім наголошеного складів (хХ) передають злет і падіння, тобто обидві сторони барокового світосприйняття.

**Der Welt Wollust ist ni ier ohne
Schmerzen [6]**

Утіхи світу з горем нерозлучні [4]

Kein Frewd ist ohne Schmerz / Kein
Wollust ohne Klagen /
Kein Stand / kein Ort / kein Mensch / ist
seines Creutztes frey /
Wo schöne Rosen blühn / stehn scharffe
Dorn darbey.
Wer aussen lacht / hat oft im Hertzen
tausend Plagen /

Без горя – радощів, без суму вітх немає.
Хто, де, коли свій хрест спромігся обминуть?
Без колючок ніде троянди не цвітуть;
Хто ззовні всміхнений, той в серці біль ховає.

Wer hoch in Ehren sitzt / muß hohe Sorgen
tragen /
Wer ist der Reichthumb acht / vnd loß von
Kummer sey?
Wer auch kein Kummer hat / fühlt doch/
wie mancherley
Trawr Würmlin seine Seel vnnnd matte Sinn
durchnagen.

Услід пошані йдуть і клопоти безкраї,
Достатки теж турбот без ліку завдають,
Та й безтурботному червак журби, мабуть,
І розум стомлений, і душу пожирає.

Ich sag es offenbahr / so lang der Sonnen-
Liecht
Vom Hi iel hat bestralt / mein bleiches
Angesicht /
Ist mir noch nie ein Tag / der gantz ohn
Angst/ bescheret!

Та що там і казать! Відколи сонця диск
Освітлює мій вид, поживклий, наче віск,
Я ще не мав і дня, коли б забув тривогу.

O Welt du Thränen Thal! recht Seelig wird
geschätzt /
Der / eh Er einen Fuß hin auff die Erden
setzt /
Bald auß der Mutter Schoß ins Himmels
Lusthauß fährt!

Ти, світе, сліз юдоль! Блаженні тільки ті,
Що, перш ніж прикроців дізнать в земнім
житті,
Із лона матері у рай знайшли дорогу.

Вихідний розмір вірша промовляє: Підіймись над метушнею життя, його будні нічого не варті в порівнянні з вічним, потойбічним життям. Мабуть, саме тому вірш так щільно насичений антитезами: *Freud – Schmerz, Wollust – Klagen, Rosen – Dornen*, які перекладач вдало трансформує: *горе – радощі, сум – вітха, колючки – троянди*. За допомогою повторів акумулюється зміст, його перенасичення передає особливості епохи Бароко з її химерними формами в архітектурі, літературі й музиці: *Kein Freud, kein Wollust, kein Stand, kein Ort, kein Mensch – Без горя, без суму, без колючок*.

Автор, а за ним і перекладач послуговуються гіперболою, щоб переконати читача у масштабах своїх страждань, у неможливості щастя на землі, аби закликати нас роздвигтися за чимось кращим, вищим, недосяжним у цьому, але можливим у потойбічному житті: *tausend Plagen, nie ein Tag, der ganz ohn Angst – клопоти безкраї, турбот без ліку, не мав і дня, коли б забув тривогу*.

Риторичні питання виключають можливість заперечити чи піддати сумніву твердження поета: *Wer ist, der Reichtum acht' und los von Kummer sei?* Перекладач ставить риторичне питання не в другому, а в першому катрені: *Хто, де, коли свій хрест спромігся обминуть?* і досягає того ж ефекту.

Алітерації, паралелізм також надають мові автора і, як бачимо, й перекладача, особливої переконливості в намаганні вирвати читача з обіймів реального світу і відкрити перед ним єдино щасливу дорогу – у рай: *Kein Freud ist ohne Schmerz, kein Wollust ohne Klagen – Без горя – радощів, без суму – втіх немає*.

Г. Кочур чітко передає віршові розміри, його рима точна, без винятків. Не лише структурно, але й за змістом, за символікою перекладач трансформує ідею роздвоєння особистості, похмурість романтичного перевтілення.

Узагальнюючи, наголосимо, що переклади Г. Кочура надзвичайно точно передають мову німецьких оригіналів. Майстер не експериментує ні з віршовими розмірами, ні зі структурою поезій. Вибір лексичного матеріалу зумовлений передусім прагненням якнайповніше відобразити барокову ідею і символіку оригіналів. Поет не обмежується поверхневим знайомством із текстом, а досконалість перекладу засвідчує глибoku обізнаність Г. Кочура з історією, літературними процесами та мистецтвом Німеччини періоду нової доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба І. Кризь поетичні обрії століть / Іван Дзюба // Григорій Кочур. Третє відлуння. – К. : Рада, 2000. – С. 6–8.
2. Зорівчак Р. До 95-річчя з дня народження Григорія Порфирівича Кочура (17 листопада 1908 – 15 грудня 1994) у Вінок Шани – китиця від вдячної учениці / Роксолана Зорівчак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zorivchak.openua.net/extra.php>. – Мова : укр. – Дата перегляду : 15.08.2014.
3. Зорівчак Р. У духовно-культурному полі Григорія Кочура / Роксолана Зорівчак // Григорій Кочур : Біобібліогр. покажч. : У 2 ч. / уклад. : Г. Домбровська, З. Домбровська ; наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак ; редкол. : Б. Якимович (голова) та ін. – 2-е вид., доопрац. і доп. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Ч. 1. С. 5–59. – (Українська біобібліографія. Нова серія ; Чис. 21, част. 1).
4. Кочур Г. Утіхи світу з горем не розлучні ; Заклучний сонет : [Вірші] : Пер. з нім. / Григорій Кочур // Всесвіт. – 1990. – № 4. – С. 132.
5. Gryphius A. Beschlus Sonnet / Andres Gryphius. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sonett-archiv.com/gh/Gryphius/festtag.htm>. – Мова : нім. – Дата перегляду : 10.09.2014.
6. Gryphius A. Der Welt Wollust ist nimmer ohne Schmerzen / Andres Gryphius. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sonett-archiv.com/gh/Gryphius/sonI.htm#wollust>. – Мова : нім. – Дата перегляду : 10.09.2014.

7. *Kühlmann W.* Gelehrtenrepublik und Fürstenstaat : Entwicklung und Kritik der deutschen Späthumanismus in der Literatur des Barockzeitalters / Wilhelm Kühlmann. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 533 S.
8. *Niefanger D.* Über Barock und die Lust am Anderen / Dirk Niefanger // Barock : das große Lesebuch / Hrsg. von Dirk Niefanger. – Frankfurt am M. : Fischer-Taschenbuch-Verl., 2011. – S. 9–28.
9. *Nietzsche F.* Vom Barockstile / Friedrich Nietzsche [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich>. – Мова : нім. – Дата перегляду : 10.09.2014.

*Стаття надійшла до редколегії 18.11.2013
Прийнята до друку 24.01.2014*

СОНЕТЫ АНДРЕАСА ГРИФИУСА В ПЕРЕВОДЕ ГРИГОРИЯ КОЧУРА

Алла Паславская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

Проанализированы главные черты немецкого литературного барокко, а также творчество одного из его ярких представителей – Андреаса Грифиуса. На примере двух сонетов проиллюстрировано переводческое мастерство Григория Кочура и осуществлен сравнительный анализ текстов оригинала и перевода.

Ключевые слова: Григорий Кочур, Андреас Грифиус, переводоведение, барокко, барочная лирика, сонет, ванитас.

ANDREAS GRYPHIUS' SONNETS IN HRYHORIY KOCHUR'S TRANSLATIONS

Alla Paslawska

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

This article discusses the characteristic features of German Baroque literature by analyzing the works of one of its brightest representatives, Andreas Gryphius. It offers a comparative analysis of the two sonnets and their Ukrainian translations by Hryhoriy Kochur, illustrating the translator's unsurpassed mastery.

Key words: Hryhoriy Kochur, Andreas Gryphius, translation studies, baroque, baroque lyrics, sonnet, vanitas.